

אוסישקין

(שרטוטים לדמותו)

„ודע“ — אומר ארתור שוּפְּטֵהוּי אר, „שאינ להעריך את הגדול עפ"י הלקויים שביצירותיו המשובחות, או עפ"י יצירותיו החלשות, כי אם אך ורק עפ"י יצירותיו המעולות ביותר. כי גם בספירות הרוח נדבקות החולשה והשגיאה למבע האדם, עד שגם הרוח המזהיר ביותר אי אפשר לו להשתחרר תמיד מהן. מכאן השני-אות הגדולות שאפשר לגלות גם ביצירותיהם של הגדולים, מכאן פת-גמו של הוּרֵץ: „עתים גם הוּמִירוּס הטוב הוא אחוז-שינה“. ואלא מהי אמת-המדה לגדול ומה מברילו מאחרים? הוי אומר: זהו הוּבֵה, שאליו היה יכול להגיע בעת-רצון, בשעה שהזמן וההשראה היו נוחים לכך, אותו הגובה שהכשרון הרגיל לעולם לא יגיע אליו“.

אם נקבל את ההוראה הזאת לא דק לגבי דברים שבפיוט ואמנות ופילוסופיה, אלא גם לגבי הספירה המדינית, ואם נבוא לדון על אוסיש-קין עפ"י נקודות של גובה, לא נצטרך לחפש הרבה אחרי נקודות כאלה. שהרי גם נאמו הפומבי האחרון לשאלת עיריה נבדלת בירוש-לים יכול בצדק להחשב כאחת הנקודות האלה. יש בו, בנאום המזהיר הזה, נמעט כל הסגולות המשובחות שבנאומיו המוצלחים. (והנאום אצל אוסישקין אינו תכלין או פרפראות של קישוט: הוּא הַלְקֵמֵהוּתוּ. הוא מכשיר לה בעתו. הוא נקודת-הגיבוש של מחשבתו המדינית, הוא פרי ריכוז המחשבה במשך תקופה ארוכה. אעפ"י שמאידך ניסא אין הוא מתכוון נן מעולם לנאומיו ואינו מבין לעצמו לא ראשי פרקים ולא רשימת מלים ולא סדר הנאום. הנאום הוא אצלו תמיד פרי השעה האחרונה, פרי הקונטקט או גם הנגוד שבינו ובין השומעים, מעין יצירת-פתאום. זה, גם זה מגביר את הרושם הנמרץ אשר לנאומיו. אך, אליבא דאמת, אי-התכוננות זו היא רק מדומה. במובן האמתי של הדבר הוּא, אינו חדל להתכוון נן. במובן הריכוז המחשבתי שאינו פוסק אצלו יומם ולילה. מכאן האלימנטריות שבנאומיו. השומע הוא עד-ראיה ללידת הנאומים ולחבלי-לידה אלה, בשעה שהמחשבה שתססה בקרב הנואם שבועות וירחים מתנבשת בצורה מוחלטת אחרונה. מכאן גם הבחילה באמצעי-קישוט, בסממני ריתוריקה. הרגע ההוא הוא יותר מדי רציני בשבילו כדי לשים לב לקטנות כאלה, היחס הוא רציני-דליגיוזי-יהודי. וזהו סוד התוקף, סוד הברזל.)

כמובן שאין בדעתי לנתח פה את נאמו האחרון ולדון עליו אם בחיוב ואם בשלילה. כמו כן אין בדעתי להגיד, כי הללו שנתפסו לרעיון ההתבדלות מן העיריה יחזרו עכשיו מדעתם. לא זאת הכונה ולא זאת המטרה. הכונה היא להגיד כי גם אלה שמתנגדים להשקפה זו או אחרת של אוסישקין נמצאים ביחד עם זה תחת קסם אישיותו התקיפה, גם הם מודים בסממני גדלות בספירה זו של מחשבה מדינית. ומה סוד הקסם הזה וסוד הסממנים האלה?

מפתח לשאלות אלה נמצא שוב בנאמו האחרון (כמו בנאומים קודמים). בולטות בנאום זה שתי תכונות גדולות, אלימנטריות: החלטיות ומסורה. שתי תכונות שהן אחת. שהרי לגבי עם ישראל בתור קבוץ צבורי-גזעי-עממי בקשת-המוחלט שלו היא המסורה שבו. „כי אנכי ד' אלקיך — אל קנא“ נאמר ב„עשרת הדברות“ ונאמר שוב „קנא שמו“, „אש אוכלה“. החזיון הנשגב של אליהו על „קול דממה דקה“ עושה רושם של הופעת-עיפות זמנית לאחר הרוח והרעש והאש, שהם אינם מקריים כלל וכלל. עוד מרטין בובר הגדיר פעם יפה את מהות ההידות: בקשת הנמנע. ואוסישקין שאינו רוצה בפשרות, בחצאיות, אוסישקין הנותן בטוי למוחלט, הוא באותה שעה מעורה בקרקע המסורה, באדמת-הנצח של ישראל, שסמלו הגדול והנשגב הוא הסנה הבוער באש „והסנה איננו אוכל“. כאן הנקודה המרכזית, המפרנסת באשה את כל האישיות, כאן סוד הקסם והסממנים, אשר גם מתנגדיה אינם יכולים שלא להרגיש בכחה. מכאן — במלה אחת: נקודת-הגובה.

דעת לנבון נקל, כי תפקידה של החלטיות זו אינו קל ביותר. החלטיות זו טרנית היא מחדר-הורתה. אמנם כן: הסנה איננו אוכל, אך הוא בכל-זאת „בוער באש“ תמיד. האש מצרפת ומזקקת: היא טרנית. לאמור: עם ישראל הוא טרני, הוא בא באש וכמים, הוא פתולימטו תדיר, הוא צפוי תמיד למשבר, הוא עם-החורבן למופת.

מאין מקור הטרגיות הזאת? מקורה בהתנגשות שאינה פוסקת בין ההחלטיות ובין המציאות, ההחלטיות נולדת ברום-שמים או בעומק-תהומות ואולם המציאות היא השטח, הרוב, האויר המקיף אותך. ההתנגשות היא בלתי-נמנעת. התנגשות בין הנביא ובין בני דורו. התנגשות בין ישראל לעמים. התנגשות שבין צדקיהו לירמיהו, בין „בריוני“ לחכמים.

עם ישראל שיצא שתי פעמים בגולה הוא עם טרני למופת. הוא עם ל ס י . ההחלטיות אינה סולם לנצחון אלא לטהרת הנשמה. היהודי בתור פרט יכול לעלות רק בסולם של קדושה-שם. גורלו הרוח, הרעש והאש. כמובן שאינן חסרות תקופות של מרידה בגורלו. יש שהוא יושב, כדוגמת אליהו תחת רותם אחד ומבקש את נפשו למות. תקופה כזאת, תקופה של נסיון להתיר את הקשר הגרדי-הטרני של גורל מיוחד, של נסיון להיות „ככל הגויים“ — תקופה כזו היתה, למשל, תקופת ההשכלה והטמיעה. רבים חללים הפילה. אך הסנה כלו בוער באש „והסנה איננו אוכל“. גורל הוא, שאין לעמוד כנגדו.

אוסישקין מעורה עמוק-עמוק בקרקע ההחלטיות, באדמת הנצח של המסורה. הוא אינו נותן יד לפשרות, לחצאיות, לטובת-הנאה של הרגע, הוא בא מן העבר הגדול וצופה פני העתיד. עיריה נפרדת אתם דורשים, אתם הצעירים בני-הרגע, ומחוסרי הסבלנות? ליהנות תיכף ומיד אתם רוצים, לזהנות באופן קל ונוח, ל א - ט ר ג י? להתיר על נקלה ובמתייד, אחד את הקשר הגרדי-הטרני אתם רוצים? היה לא תהיה. זוהי „פ ש ע ה י ס ט ו ר י“. זוהי ירושלים חדשה אך לא ירושלים שלנו. ירושלים ההיסטורית, ירושלים של מטה, ירושלים הטרנית. זוהי ויטשיפל... כמובן שיש לו גם טעמים מעשיים. אך הפתום הנמרץ נובע מטעמים מוסריים.

אוסישקין כעורה במסורה. הוא מוכן ומזומן להיות מנוצח ע"י כח ברוטלי אך לא ע"י פשרות וחצאיות. הוא נאם פעם על מזרח ומערב בתנועה הציונית (הכוונה למזרח אירופה ומערב אירופה) ולא הזיח שום ספק, כי הוא למזרח. לשלמות ולא לפשרות. הוא שאמה, כמדומה, כי אהרון, שהיה אוהב שלום ורודף שלום, הוא גם שעשה את העגל... ואוסישקין הוא נגד העגלים. מכאן כחו וגבורתו. מכאן סמכני הקסם אשר לאישיותו.

ואם זוהי נקודת-הגובה אשר לו, הרי זו גם נקודת-הגבולין. כי עם כל התקשרותו להחלטיות ולמסורה, הרי אינו ניתק מאדמת המציאות, עד שלא יתחשב אתה כלל וכלל. אדרבא. הוא עומד גם על משמר המציאות. הוא שוקל אותה ומעריך אותה לעומת ההחלטיות. הוא אינו נכנע למציאות אך הוא גם אינו מתעלם ממנה (בנאומי האחרון: „אסור שהטמפרמנט ישלוב בהגיון. זהו אסון“). במלים אחרות: הוא נמצא לפרקים בנקודות ההתנגשות שבין ההחלטיות ובין המציאות. נקודות הללו יש שהן צבוריות ונוגעות לצבור כלו ויש שהן אישיות ונוגעות בעיקר אליו בעצמו. נקודה צבורית כיצד? שאלת עיריה נבדלת. כאן אוסישקין מבכר לוותר על טובת-ההנאה של ההווה לטובתו של העתיד. נקודה אישית כיצד? כשהוצע לו לעמוד בראש הועד הלאומי חשב נגוד שבין ההחלטיות ובין המציאות — ולא קבל. ביוצא בזה אין הוא להוט להכנס להנהלת הסוכנות, במקום שנקודת-החתוך שבין ההחלטיות והמציאות מכריחה להתפשר. הוא סר הצדה. הוא מתבצר בקרן-הקיימת. במקום שאפשר לחיות בד' אמות של ההחלטיות. בלי סתירה פנימית.

יש בחזיון זה מעין התחמקות. מעין נקודת-הגבלה לנקודת-הגובה.

מכאן גם פשר לחזיון אחר, שהוא רק פנימי: אוסישקין, שהוא בעל רגש דתי עמוק, לא נצטרף בכל זאת ל„מזרחי“. אילו עשה כך ודאי שהיה מעלהו למדרגה גבוהה והיה מצילו מכמה כשלונות וכלימות... ואולם גם פה כאילו נשמע לחוש-המציאות שבו — וסר הצדה...

* * *

ארתור שופנהויאר במקום שהוא דורש לדון על הגדול אך ורק עפ"י המיטב, עפ"י העידית שבו, שם הוא גם מזהיר שלא לדון עליו עפ"י השואה עם אחרים. כל השואה מקלקלת את השורה. מתוך שבח היא באה לידי גנות. והרי כל אישיות גדולה היא חטיבה בפני עצמה וצריך להעריך אותה עפ"י תחומיה ומיצריה היא.

בהתאם לדרישה זו אין אני רוצה פה למתוח את מיתר ההשואה בין אוסישקין ובין שני חבריו מדברי הדור: ו י צ מ ן ו ז ' ב י - ט י נ ס ק י . אסתפק רק בפורמולה קצרה זו: א ו ס י ש ק י ן עומד בשתי רגליו בעיקר על קרקע ההחלטיות והמסורה; ו י צ מ ן עומד בשתי רגליו בעיקר על קרקע המציאות; ז ' ב ו ט י נ ס - ק י עומד בתל אחת על קרקע ההחלטיות ובתל השניה על קרקע המציאות. מכאן השלמות אשר לאוסישקין וויצמן, איש איש עפ"י דרכו. ומכאן גם ההברקה המיוחדת אשר לז'בוטינסקי.

נהונה היהדות הלטית, הודות להתחרות שבין ציונים לציונים.
ולעת כזאת קוראים לו עידה ציונית ארצית | כלום יכולה זו לתקן את
חמצב הפרוע אף במשהו? ועידה ללא לשון משותפת אינה מעלה ואינה
מורודה. עלינו מוטל להתחיל מ„בראשית“ ר י כ ו ז ת ג ו ע ת
פ ס ב י ב ל נ ק ו ד ה מ ש ו ת פ ת א ת — והלשון המשותפת
בועידות הארציות כבר תמצא מאליה“.